

पुणे विद्यापीठातील पक्षी

© 2024 योगेश वाडेकर (wadadekar@gmail.com)
सर्व हक्क राखीव.

अनुक्रमणिका

अनुक्रमणिका	2
1 पक्षी	6
अनुक्रमणिका	33

परिचय

परिसराचा आढावा

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ कॅम्पस हे पुण्याच्या मध्यभागी पसरलेले एक समृद्ध जैवविविधता क्षेत्र आहे. अंदाजे ४११ एकरांवर (१६६.३३ हेक्टर) व्यापलेल्या या परिसरात वृक्षराजी, गवताळ भाग, तळी आणि इमारती असा संमिश्र निसर्ग पाहायला मिळतो.

पाणस्रोत आणि माणसाचा प्रभाव

कॅम्पसमधील पाण्याचे स्रोत पक्ष्यांसाठी महत्त्वाचे अधिवास तयार करतात:

- कृत्रिम तळे
- लहान तळी आणि परिसरातले पाणी साठणारे भाग
- पावसाळ्यात तयार होणारे नैसर्गिक पाणथळ भाग

संवर्धन प्रयत्न

विद्यापीठ प्रशासन कॅम्पसमधील जै-विविधता राखण्यासाठी खालील उपाययोजना राबवते:

- शांत क्षेत्रांची निर्मिती
- वृक्षाच्छादन आणि प्रौढ वृक्षांचे संवर्धन
- संवेदनशील अधिवासांसाठी निर्बंधित प्रवेश
- पाक्षिजनगणना व सर्वेक्षण
- विद्यार्थ्यांसाठी पर्यावरण जागरूकता कार्यक्रम

या मार्गदर्शिकेबद्दल

या मार्गदर्शिकेत कॅम्पसमधील विविध पक्ष्यांची माहिती, त्यांच्या ओळखीची वैशिष्ट्ये, अधिवास, अन्नस्रोत आणि प्रजनन याविषयी तपशील आहे. नावे विद्यमान वर्गीकरणाप्रमाणे दिली असून, आणि जर्नल येथील अद्यतनांचा आधार घेतला आहे.

प्रकरण 1

पक्षी

Credit: Unknown - Unknown location Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML45127481

1. काळी घर (*Milvus migrans*)

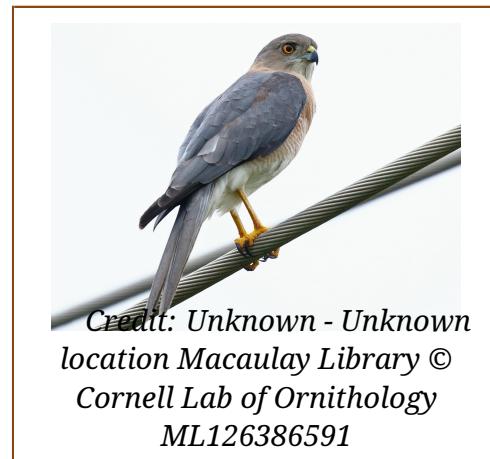
Size: घारीएवढा

Status: अतिसामान्य रहिवासी

Field characters: मोठा शिकारी पक्षी, विशिष्ट काटेरी शेपटी आणि लांब पंख. पंख काळसर-तपकिरी, खालचा भाग फिकट.

Distribution: पुणे विद्यापीठ कॅम्पससह संपूर्ण भारतीय उपखंडात आढळतो.

Habits: नेहमी आकाशात उंच गरगरताना दिसतो, शिकार शोधत असतो. लहान सस्तन, पक्षी आणि मृत प्राणी खातो.

2. शिक्रा (*Accipiter badius*)

Size: मैना+

Status: सामान्य रहिवासी

Field characters: लहान ससाणा, लाल डोळे आणि पट्टेदार छाती विशिष्ट. वरचा भाग करडा, खालचा भाग पांढरा, त्यावर तांबूस पट्टे.

Distribution: पुणे विद्यापीठ कॅम्पससह संपूर्ण भारतीय उपखंडात व्यापक वितरण.

Habits: वृक्षराजी आणि बागा पसंत करतो. लहान पक्षी, सस्तन आणि कीटक खातो.

Nesting: मार्च ते जुलै दरम्यान प्रजनन. झाडांवर फांद्या आणि पाने वापरून घरटे बांधतो. ३-४ फिकट निळसर-पांढरी अंडी. मादी बहुतांश अंडी उबवते (२८-३० दिवस), नर अन्न पुरवतो.

Credit: Unknown - Unknown location Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML61444237

3. पाणकोंबडी (*Amaurornis phoenicurus*)

Size: बुलबुल+

Status: सामान्य रहिवासी

Field characters: मध्यम आकाराचा पक्षी, पांढरा चेहरा, गळा आणि छाती, गडद तपकिरी शरीर. चोचीच्या मुळाशी लाल पट्टा विशिष्ट.

Distribution: पुणे विद्यापीठ कॅम्पससह संपूर्ण भारतीय उपखंडात आढळतो.

Habits: दलदलीचे भाग आणि पाणथळ जागा पसंत करतो. कीटक, लहान मासे आणि वनस्पती खातो.

Nesting: पाण्याजवळील दाट वनस्पतीत घरटे बनवतो. ४-६ क्रीमी पांढरी अंडी घालतो, त्यावर तांबूस-तपकिरी ठिपके असतात. दोन्ही पालक १९-२० दिवस अंडी उबवतात आणि पिल्लांची काळजी घेतात.

*Credit: Unknown - Unknown
location Macaulay Library ©
Cornell Lab of Ornithology
ML126568571*

4. राणी बगळा (*Ardeola grayii*)

Size: मैना+

Status: अतिसामान्य रहिवासी

Field characters: मध्यम आकाराचा बगळा, तपकिरी शरीर आणि पांढरे पंख. पिवळी चोच आणि पाय विशिष्ट.

Distribution: पुणे विद्यापीठ कॅम्पसह संपूर्ण भारतीय उपखंडात आढळतो.

Habits: पाणथळ भाग, तळी आणि दलदल पसंत करतो. मासे, बेढूक आणि कीटक खातो.

Nesting: जून ते सप्टेंबर दरम्यान प्रजनन. पाण्याजवळील झाडे किंवा झुडपांमध्ये काढ्या आणि वनस्पतींपासून घरटे बांधतो. 3-5 फिकट निळसर-हिरवी अंडी घालतो. दोन्ही पालक १८-२४ दिवस अंडी उबवतात आणि पिल्लांना खाऊ घालतात.

*location Macaulay Library ©
Cornell Lab of Ornithology
ML304986701*

5. रात्रीचा बगळा (*Nycticorax nycticorax*)

Size: कावळा+

Status: दुर्मिल रहिवासी

Field characters: मध्यम आकाराचा बगळा, काळी टोपी आणि पाठ, करडे पंख आणि पांढरा खालचा भाग. लाल डोळे आणि जाड चोच विशिष्ट.

Distribution: पुणे विद्यापीठ कॅम्पससह संपूर्ण भारतीय उपखंडात आढळतो.

Habits: पाणथळ भाग, तळी आणि दलदल पसंत करतो. मासे, बेडूक आणि कीटक खातो.

Nesting: जून ते सप्टेंबर दरम्यान प्रजनन. पाण्याजवळील झाडे किंवा झुटपांमध्ये काढ्या आणि वनस्पतींपासून घरटे बांधतो. ३-५ फिकट निळसर-हिरवी अंडी घालतो. दोन्ही पालक २४-२६ दिवस अंडी उबवतात आणि पिल्लांची काळजी घेतात.

Credit: Unknown. Unknown location Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML608663702

6. गवती बगळा (*Bubulcus ibis*)

Size: मैना++

Status: अतिसामान्य रहिवासी

Field characters: मध्यम आकाराचा बगळा, पांढरा रंग आणि पिवळी चोच. प्रजननकाळात डोक्यावर, छातीवर आणि पाठीवर केशरी-पिवळे पिसारे येतात.

Distribution: पुणे विद्यापीठ कॅम्पसह संपूर्ण भारतीय उपखंडात आढळतो.

Habits: नेहमी गुरांच्या जवळपास दिसतो, चरणाच्या जनावरांमुळे उडणारे कीटक आणि लहान प्राणी खातो.

Nesting: जून ते सप्टेंबर दरम्यान पावसाळ्यात प्रजनन. वसाहतींमध्ये काढ्या आणि वनस्पतींपासून घरटे बांधतो. ३-४ फिकट निळी अंडी घालतो. दोन्ही पालक २३-२६ दिवस अंडी उबवतात आणि पिल्लांना खाऊ घालतात.

*Credit: Unknown - Unknown
location Macaulay Library ©
Cornell Lab of Ornithology
ML168489091*

7. लहान बगळा (*Egretta garzetta*)

Size: मैना++

Status: सामान्य रहिवासी

Field characters: मध्यम आकाराचा बगळा, पांढरा रंग, काळी चोच आणि काळे पाय, पिवळे पंजे. प्रजननकाळात डोक्यावर, छातीवर आणि पाठीवर नाजूक पिसारे येतात.

Distribution: पुणे विद्यापीठ कॅम्पससह संपूर्ण भारतीय उपखंडात आढळतो.

Habits: पाणथळ भाग, तळी आणि दलदल पसंत करतो. मासे, बेढूक आणि कीटक खातो.

Nesting: जून ते सप्टेंबर दरम्यान प्रजनन. वसाहतींमध्ये काढ्या आणि वनस्पतींपासून घरटे बांधतो. ३-५ फिकट निळसर-हिरवी अंडी घालतो. दोन्ही पालक २१-२५ दिवस अंडी उबवतात आणि पिल्लांची काळजी घेतात.

Credit: Unknown - Unknown location Macaulay Library © Cornell Lab of Ornithology ML308065631

8. पारवा (*Columba livia*)

Size: मैना+

Status: अतिसामान्य रहिवासी

Field characters: जाडजूळ करडा पक्षी, मानेवर इंद्रधनुष्यी पिसारे. दोन काळे पट्टे पंखांवर आणि शेपटीच्या टोकावर काळा पट्टा हे विशेष लक्षण.

Distribution: पुणे विद्यापीठ कॅम्पसह संपूर्ण भारतीय उपखंडात, विशेषत: शहरी भागात विपुल.

Habits: शहरी जीवनाशी अनुकूलित. कळपांमध्ये जमिनीवर धान्य आणि बिया खाताना दिसतो.

Nesting: वर्षभर प्रजनन करतो. इमारतींच्या कपाच्यात, खिडक्यांच्या कठड्यांवर आणि इतर कृत्रिम जागी काढ्या आणि छोट्या फांद्यांपासून घरटे बांधतो. २ पांढरी अंडी घालतो. दोन्ही पालक १७-१९ दिवस अंडी उबवतात आणि पिल्लांना खाऊ घालतात.

*Credit: Unknown - Unknown
location Macaulay Library ©
Cornell Lab of Ornithology
ML621165796*

9. ठिपक्यांचा पारवा (*Streptopelia chinensis*)

Size: मैना

Status: सामान्य रहिवासी

Field characters: बारीक, लंब शेपटीचा पारवा, गुलाबी-करडा रंग, मानेवर विशिष्ट काळे-पांढरे ठिपके.

Distribution: कॅम्पस आणि आजूबाजूच्या भागात सर्वत्र आढळतो.

Habits: नेहमी जोडीने किंवा छोट्या कळपात जमिनीवर धान्य आणि बिया खाताना दिसतो.

Nesting: झाडे आणि झुडपांमध्ये सैल घरटे बांधतो. २ पांढरी अंडी घालतो. दोन्ही पालक १४-१६ दिवस अंडी उबवतात आणि पिल्लांची काळजी घेतात.

*Credit: Unknown - Unknown
location Macaulay Library ©
Cornell Lab of Ornithology
ML622010668*

10. छोटा पारवा (*Streptopelia senegalensis*)

Size: मैना-

Status: सामान्य रहिवासी

Field characters: लहान आणि नाजूक पारवा, फिकट तपकिरी रंग, मानेवर जांभळी छटा. मानेच्या बाजूंवर काळे-लाल चौकटी नमुना.

Distribution: कॅम्पसमध्ये सर्वत्र, विशेषत: मोकळ्या भागात आढळतो.

Habits: नेहमी जोडीने जमिनीवर बिया खाताना दिसतो. गोड संगीतमय आवाज करतो.

Nesting: झुडपे आणि लहान झाडांवर साधे काढ्यांचे घरटे बांधतो. २ पांढरी अंडी घालतो. दोन्ही पालक १३-१५ दिवस अंडी उबवतात आणि पिल्लांना खाऊ घालतात.

*Credit: Unknown - Unknown
location Macaulay Library ©
Cornell Lab of Ornithology
ML126390831*

11. लाल टिकली टिटवी (*Vanellus indicus*)

Size: मैना++

Status: सामान्य रहिवासी

Field characters: मोठी टिटवी, डोळ्यांसमोर लाल मांसल वाढ विशिष्ट. तपकिरी पंख, काळे डोके आणि छाती, पांढरा चेहरा आणि खालचा भाग.

Distribution: कॅम्पसमधील मोकळ्या भागात, विशेषत: पाणव-ठ्यांजवळ आढळते.

Habits: त्यांच्या "डिड-ही-झू-इट" या धोक्याच्या आवाजासाठी प्रसिद्ध. दिवसा आणि रात्री सक्रिय, कीटक आणि लहान प्राणी खाते.

Nesting: जमिनीवर उथळ खड्यात, बहुधा खडकाळ किंवा दगडगोट्यांच्या भागात घरटे बांधते. 3-4 जैतूनी-तपकिरी अंडी घालते, त्यावर काळे ठिपके असतात. दोन्ही पालक 28-30 दिवस अंडी उबवतात आणि पिल्लांची काळजी घेतात.

Credit: Unknown - Unknown
location Macaulay Library ©
Cornell Lab of Ornithology
ML126392811

12. कोकिळा (*Eudynamys scolopacea*)

Size: कावळा-

Status: सामान्य रहिवासी

Field characters: नर चमकदार काळा, लाल डोळे; मादी तपकिरी, पांढरे ठिपके, खालून पट्टेदार. लिंगभेद स्पष्ट.

Distribution: कॅम्पसमध्ये सर्वत्र, विशेषत: वृक्षराजीत आढळतो.

Habits: विशिष्ट "कू-ऊ" आवाजासाठी प्रसिद्ध. कावळ्यांच्या घरट्यात परजीवी. फळे आणि बेरी खातो.

Nesting: कावळे आणि इतर पक्ष्यांच्या घरट्यात परजीवी म्हणून अंडी घालतो.

*Credit: Unknown - Unknown
location Macaulay Library ©
Cornell Lab of Ornithology
ML126393221*

13. भारद्वाज (*Centropus sinensis*)

Size: कावळा

Status: सामान्य रहिवासी

Field characters: मोठा काळा पक्षी, केशरी पंख आणि लांब शेपटी. लाल डोळे आणि वाकडी काळी चोच विशिष्ट.

Distribution: कॅम्पसमधील दाट वनस्पतीत आढळतो.

Habits: लपून-छपून वावरतो, जमिनीवर चालताना दिसतो. खोल गुरगुरण्याचा आवाज. कीटक, लहान प्राणी खातो.

Nesting: दाट वनस्पतीत जमिनी-जवळ छतासारखे घरटे बांधतो. 3-5 पांढरी अंडी घालतो. दोन्ही पालक १५-१६ दिवस अंडी उबवतात आणि पिल्लांची काळजी घेतात.

*Credit: Unknown - Unknown
location Macaulay Library ©
Cornell Lab of Ornithology
ML622584055*

14. राजपोपट (*Psittacula krameri*)

Size: मैना++

Status: अतिसामान्य रहिवासी

Field characters: हिरवा पोपट, लंब शेपटी. नराच्या मानेभोवती गुलाबी आणि काळा पट्टा, मादीला हा पट्टा नसतो.

Distribution: केंम्पसमध्ये सर्वत्र, विशेषत: वृक्षराजीत विपुल.

Habits: आवाजी, कळपवासी पक्षी. मोठ्या कळपात दिसतो. फळे, बिया आणि धान्य खातो.

Nesting: डिसेंबर ते मे दरम्यान प्रजनन. झाडांच्या पोकळीत घरटे करतो, इतर पक्ष्यांशी स्पर्धा करतो. 3-4 पांढरी अंडी घालतो. दोन्ही पालक 22-24 दिवस अंडी उबवतात आणि पिल्लांना खाऊ घालतात.

*Credit: Unknown - Unknown
location Macaulay Library ©
Cornell Lab of Ornithology
ML133717151*

15. पेडगी पोपट (*Psittacula eupatria*)

Size: कावळा

Status: दुर्मिल रहिवासी

Field characters: राजपोपटा-पेक्षा मोठा, जाड लाल चोच. नराला गुलाबी आणि काळा गळपट्टा.

Distribution: कॅम्पसच्या वृक्ष-राजीत आढळतो, इतर पोपटांपेक्षा कमी.

Habits: राजपोपटासारखीच सवये पण जास्त सावध. फळे आणि बिया खातो.

Nesting: मोठ्या जुन्या झाडांच्या पोकळीत घरटे करतो. २-४ पांढरी अंडी घालतो. दोन्ही पालक २३-२६ दिवस अंडी उबवतात आणि पिल्लांची काळजी घेतात.

Credit: Unknown - Unknown
location Macaulay Library ©
Cornell Lab of Ornithology
ML133932211

16. जांभळा डोका पोपट (*Psittacula cyanocephala*)

Size: मैना

Status: सामान्य रहिवासी

Field characters: नराचे डोके के जांभळे-लाल, मादीचे निळसरकरडे. दोघांचेही शरीर हिरवे आणि पिवळट शेपटीचे टोक.

Distribution: कॅम्पसच्या वृक्षराजीत नियमित भेटतो.

Habits: नेहमी जोडीने किंवा लहान कळपात. इतर पोपटांपेक्षा जास्त झाडावर राहतो. मुख्यत: फळे आणि बिया खातो.

Nesting: झाडांच्या पोकळीत घर्टे करतो, प्रजनन काळ स्थानपरत्वे बदलतो. ३-४ पांढरी अंडी घालतो. दोन्ही पालक २२-२४ दिवस अंडी उबवतात आणि पिल्लांना खाऊ घालतात.

अनुक्रमणिका

सूची

मालिका

<i>Accipiter badius</i>	7
<i>Amaurornis phoenicurus</i>	9
<i>Ardeola grayii</i>	11
<i>Bubulcus ibis</i>	15
<i>Centropus sinensis</i>	27
<i>Columba livia</i>	19
<i>Egretta garzetta</i>	17
<i>Eudynamys scolopacea</i>	26
<i>Milvus migrans</i>	6
<i>Nycticorax nycticorax</i>	13
<i>Psittacula cyanocephala</i>	31
<i>Psittacula eupatria</i>	30

<i>Psittacula krameri</i>	28
<i>Streptopelia chinensis</i>	21
<i>Streptopelia senegalensis</i>	22
<i>Vanellus indicus</i>	24
 □	
काढी घार	6
कोकिळा	26
गवती बगळा	15
छोटा पारवा	22
जांभळा डोका पोपट	31
ठिपक्यांचा पारवा	21
पाणकोंबडी	9
पारवा	19
पेढगी पोपट	30
भारद्वाज	27
राजपोपट	28
राणी बगळा	11
रात्रीचा बगळा	13
लहान बगळा	17
लाल टिकली टिटवी	24
शिक्रा	7